(2). Hakimov M. O‘zbek pragmalingvistikasi asoslari. Toshkent, “Akademnashr”, 2013, 176-bet.
(3). Mahmudov N. Til va madaniyat. Toshkent, “O‘zbekiston”, 1992, 96-bet.
(4). Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. Toshkent, “Fan va texnologiya”, 2010, 248-bet.
(5). Yo‘ldoshev B. Badiiy matn lingvopoetikasi. Samarqand, SamDU nashri, 2008, 144-bet.
(6). Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M., Yunusova Z., Abuzalova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent, “Fan va texnologiya”, 2009, 416-bet.
(7). Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. London, Routledge, 2011, 192 p.
(8). Herring S.C. Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives. Amsterdam, John Benjamins, 1996, 314 p.
(9). Kress G., van Leeuwen T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. London, Routledge, 2006, 291 p.
(10). Yus F. Cyberpragmatics: Internet-Mediated Communication in Context. Amsterdam, John Benjamins, 2011, 353 p.
(11). Jewitt C. The Routledge Handbook of Multimodal Analysis. London, Routledge, 2016, 544 p.
(12). Baron N S. Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford: Oxford University Press, 2008, 294 p.

O‘ngalova Guldasta Amiriddin qizi (Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati instituti “Mumtoz adabiyot” kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi; E-mail: ungalovaguldasta@gmail.com)

XX ASR BIRINCHI YARMIDA SAMARQAND ILMIY-ADABIY MUHITIDA O‘ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGI MAKTABINING SHAKLLANISH OMILLARI

Annotatsiya. *Maqolada XX asr birinchi yarmida Samarqand ilmiy-adabiy muhitida o‘zbek adabiyotshunosligi maktabining shakllanish omillari tahlil qilinadi. Tadqiqotda jadid ma’rifatchiligi, milliy matbuot, yangi usul maktablari, oliy ta’lim va ilmiy muassasalar, mumtoz adabiyot, navoiyshunoslik, matnshunoslik, qo‘lyozma meros, adabiy tanqid hamda ilmiy avlodlar uzviyligi o‘zaro bog‘liq jarayon sifatida ko‘riladi. Asosiy xulosa shuki, Samarqanddagi adabiyotshunoslik maktabi tasodifiy ma’muriy tuzilma emas, balki jadid merosi, sovet davri akademik tizimi va manbaga tayangan filologik izlanishlar kesishgan murakkab ilmiy hodisa sifatida shakllangan.*

Kalit so‘zlar: *Samarqand ilmiy-adabiy muhiti, o‘zbek adabiyotshunosligi, ilmiy maktab, jadid merosi, navoiyshunoslik, folklorshunoslik, matnshunoslik, qo‘lyozma meros, adabiy tanqid, XX asr birinchi yarmi.*

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ШКОЛЫ УЗБЕКСКОГО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ В САМАРКАНДСКОЙ НАУЧНО-ЛИТЕРАТУРНОЙ СРЕДЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

Аннотация. *В статье анализируются факторы формирования школы узбекского литературоведения в самаркандской научно-литературной среде первой половины XX века. Джадидское просветительство, национальная печать, новометодные школы, научные учреждения, классическое наследие, навоиведение, текстология, рукописные источники, литературная критика и преемственность поколений рассматриваются как взаимосвязанные процессы. Делается вывод, что самаркандская школа возникла на пересечении джадидского наследия, советской академической системы и источниковедчески ориентированной филологии.*

Ключевые слова: *самаркандская научно-литературная среда, узбекское литературоведение, научная школа, джадидское наследие, навоиведение, фольклористика, текстология, рукописное наследие, литературная критика, первая половина XX века.*

FACTORS SHAPING THE SAMARKAND SCHOOL OF UZBEK LITERARY STUDIES IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Annotation. *The article analyzes the factors that shaped the Uzbek literary studies school in the scholarly and literary milieu of Samarkand in the first half of the twentieth century. Jadid enlightenment, national periodicals, new-method schools, academic institutions, classical heritage, Navoi studies, textual scholarship, manuscripts, literary criticism and generational continuity are treated as interconnected processes. The article argues that the Samarkand school emerged at the intersection of Jadid heritage, Soviet academic institutions and source-based philological research.*

Keywords: *Samarkand scholarly-literary milieu, Uzbek literary studies, academic school, Jadid heritage, Navoi studies, folklore studies, textual scholarship, manuscript heritage, literary criticism, first half of the twentieth century.*

Kirish. XX asr birinchi yarmida o‘zbek adabiyotshunosligi yangi nazariy til, yangi tadqiqot usuli va yangi institutsional makon izlash jarayonini boshdan kechirdi. Samarqandda bu jarayonni faqat ayrim olimlar tarjimayi xoli yoki muassasalar tarixi bilan tushuntirish yetarli emas. Adabiyotshunoslik maktabi umumiy ilmiy muammo, metodologik yaqinlik, manbaga tayanish, ta’lim muhiti va ustoz-shogird aloqasi birikkan paytda shakllanadi. Shu ma’noda, Samarqand muhiti jadid ma’rifatchiligi, mumtoz meros, matbuot va sovet davri akademik tizimi kesishgan nuqta sifatida e’tiborga loyiqdir.

Manba va adabiyotlarda XX asr boshlarida milliy uyg‘onish va o‘zlikni anglash harakati jadidlar faoliyati bilan bog‘langani ko‘rsatiladi [Quvvatova, O‘roqova, 2022, 10-b.]. Davriy matbuot – “Turkiston viloyatining gazeti”, “Sadoyi Farg‘ona”, “Al-Isloh”, “Oina” kabi nashrlar – adabiy tanqidning yuzaga kelishida muhim maydon bo‘lgan [Umurov, 2004, 15-b.]. Biroq mavjud ishlarda bu hodisalar ko‘pincha alohida-alohida yoritiladi, mazkur maqola esa ularni Samarqand adabiyotshunoslik maktabining shakllanish omillari sifatida yaxlit tahlil qiladi.

Metodlar. Tadqiqotga o‘zbek adabiyotshunosligi nazariyasi, jadid adabiyoti, milliy matbuot, navoiyshunoslik, mumtoz adabiyot tarixi va Samarqand ilmiy maktablariga oid ilmiy adabiyotlar jalb qilindi. Fitratning “Adabiyot qoidalari” singari ilk nazariy qo‘llanmalari adabiyotshunoslik faniga qiziqish kuchayganini ko‘rsatadi [Umurov, 2004, 8-b.]. Tadqiqotda manbashunoslik, tarixiy-qiyosiy tahlil, institutsional tarix, intellektual tarix, adabiy-tarixiy yondashuv va matnshunoslik tahlili qo‘llandi. Bu metodlar jadid merosi, ta’lim tizimi, matbuot, qo‘lyozma meros va ilmiy avlodlar uzviyligini o‘zaro bog‘liq holda ko‘rishga xizmat qildi.

Natijalar. Samarqandning ilmiy-adabiy markaz sifatidagi mavqeyi uning qadimiy madaniy qatlamlari bilan bog‘liq. Shahar Zarafshon vohasining muhim tarixiy nuqtalaridan biri bo‘lib, turli madaniyatlar bilan muloqotda shakllangan ijtimoiy moslashuv tajribasiga ega edi [The role of environment..., 2021, p. 93, 97]. Samarqandning ta’lim muassasalari, kutubxonalari, qo‘lyozma boyligi va madaniy almashinuv markazi sifatidagi qadimiy obro‘si XX asr boshidagi ilmiy yangilanishlar uchun madaniy xotira vazifasini bajardi [Ubaydullaeva, Karimov, 2023, 1220–1224 p.].

Jadid merosi maktab shakllanishining birinchi tayanchidir. Jadidlar “usuli savtiya” maktablari, darsliklar va matbuot orqali adabiyotni xalqni savodli qilish, ijtimoiy fikrni uyg‘otish va milliy ongni shakllantirish vositasi sifatida talqin qildilar [Quvvatova, O‘roqova, 2022, 16-b.]. 1913-yilda “Samarqand” gazetasining chiqishi, 1913-yil 20-avgustdan “Oyina” jurnalining nashr etilishi va keyinroq “Hurriyat”ning jadid qarashlari minbariga aylanishi Samarqandda adabiy-tanqidiy muhitni kuchaytirdi [Xusanov, 2025, p. 27; Azimov, 2021, p. 40]. Bu nashrlarda til, imlo, teatr, dramaturgiya, janr va ijtimoiy masalalar muhokama qilinib, adabiy tahlil ommaviy fikr maydoniga olib chiqildi.

Ikkinchi omil nazariy-pedagogik asoslarning yuzaga kelishidir. Fitratning “Adabiyot qoidalari” (1926) va Sa’diyning nazariy-amaliy darsliklari adabiyotshunoslikni maktab va oliy ta’limga yaqinlashtirdi [Umurov, 2004, 8-b.; Egamqulova, 2024, veb-sahifa]. SamDU ma’lumotida o‘zbek adabiyotshunosligi ilmiy maktabi XX asrning 20–30-yillarida Abdurauf Fitrat, Abdurahmon Sa’diy va Sadriddin Ayniy tomonidan asoslangani qayd etiladi [Ilmiy maktablar, veb-sahifa]. Demak, bu muhitda adabiyotshunoslik shaxsiy mulohazadan tizimli fan darajasiga ko‘tarila boshladi.

Uchinchi tayanch yo‘nalish mumtoz adabiyot va navoiyshunoslik bo‘ldi. Alisher Navoiy ijodini ilmiy mezonlar asosida o‘rganish XX asrning 20-yillaridan boshlangan; Fitratning Navoiyga oid izlanishlari bu boradagi dastlabki qadam sifatida ko‘rsatiladi [Sirojiddinov, 2018, 169-b.]. 1940-yillarda Vohid Abdullayevning “Navoiyning Samarqanddagi hayoti va faoliyati haqida” tadqiqoti hamda 1949-yilda Abdurahmon Sa’diyning Navoiy ijodiga oid ishlari navoiyshunoslikning Samarqand muhitida ham izchil davom etganini ko‘rsatadi [Sirojiddinov, 2018, 170–171-b.].

Matnshunoslik va qo‘lyozma merosga munosabat maktabning ilmiy poydevorini mustahkamladi. Fitratning “Qutadg‘u bilig”dan parchalarni “O‘zbek adabiyoti namunalari”da nashr ettirgani mumtoz obidalarni ilmiy muomalaga kiritishning dastlabki amaliy ko‘rinishlaridan biridir [Vohidov, Eshonqulov, 2006, 35-b.]. Keyingi bosqichda Navoiy matnlarini ilmiy-tanqidiy tayyorlash yo‘nalishi kuchaydi [Sirojiddinov, 2018, 171-b.]. Folklorshunoslik bo‘yicha bevosita dalillar cheklangan bo‘lsa-da, xalqchillik, epik meros va milliy adabiyot tarixini kengaytirish ehtiyoji bu yo‘nalishni umumiy adabiyotshunoslik tafakkuriga tutashtirdi [Umurov, 2004, 16-b.].

Muhokama. “Samarqand adabiyotshunoslik maktabi” tushunchasi faqat faxriy nom emas, balki ilmiy mezonlar bilan asoslanadigan hodisadir. Bu mezonlar umumiy muammo, manbaviy izlanish, metodologik yaqinlik, ta’lim muassasalari, mumtoz merosga barqaror e’tibor, adabiy tanqid va ilmiy avlodlar davo-

miyligidir. Samarqand muhitida bu belgilar jadid matbuotidan boshlab, nazariy darsliklar, navoiyshunoslik va matnshunoslik amaliyotigacha uzluksiz ko‘rinadi.

Maktabning murakkabligi jadid merosi va sovet akademik tizimi o‘rtasidagi ziddiyatli uzviylikda namoyon bo‘ladi. Jadidlar milliy uyg‘onish, maktab va matbuot orqali yangi adabiy tafakkurni yaratdilar; sovet davri ilmiy muassasalari esa uni fan, darslik va kadrlar tayyorlash tizimiga kiritdi. Ayni paytda 20-yillar jadid adabiyoti kuchli tazyiqlar sharoitida rivojlangani ham qayd etiladi [Vohidov, Eshonqulov, 2006, 5-b.]. Shuning uchun Samarqand maktabi na faqat jadid an’anasining davomi, na faqat sovet institutlarining mahsuli; u turli tarixiy, metodologik va manbashunoslik omillari tutashgan murakkab ilmiy hodisadir.

Xulosa. Samarqand ilmiy-adabiy muhiti XX asrning birinchi yarmida o‘zbek adabiyotshunosligi maktabi uchun tarixiy-madaniy va institutsional zamin yaratdi. Bu jarayonda jadid maktablari, darsliklar va matbuot adabiy tanqid hamda yangi nazariy tafakkurning dastlabki maydoniga aylandi, Fitrat, Sa’diy va Ayniy faoliyati esa adabiyotshunoslikni tizimli fan sifatida shakllantirishda muhim bosqich bo‘ldi. Maktabning markaziy ilmiy yo‘nalishlari sanalgan navoiyshunoslik va matnshunoslik mumtoz merosni manbaga tayangan holda o‘rganish madaniyatini kuchaytirdi. Folklorshunoslikka oid dalillar nisbatan cheklangan bo‘lsa-da, xalqchillik va epik merosga ko‘rsatilgan e’tibor umumiy adabiyotshunoslik tafakkurining kengayganini ko‘rsatadi. Umuman olganda, Samarqand adabiyotshunoslik maktabi jadid merosi, sovet davri akademik tizimi, qo‘lyozma meros va ilmiy avlodlar uzviyligi kesishuvida shakllandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Azimov J. Toward modernity through newspapers... The University of Alabama, 2021.

(2). Egamqulova N. XX asr boshlaridagi adabiyot nazariyasiga doir ilk manba. Modern Science and Research. 2024, Veb-sahifa.

(3). Ilmiy maktablar. Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti. Veb-sahifa.

(4). Quvvatova, D., O‘roqova, N. Yangi o‘zbek adabiyoti. O‘quv qo‘llanma, D.Quvvatova, N.O‘roqova. Buxoro, 2022, 256-bet.

(5). Sirojiddinov Sh. Navoiyshunoslik. Toshkent, 2018.

(6). The role of environment in sustainable development of Samarkand. Tashkent, 2021.

(7). Ubaydullaeva S.F., Karimov N.R. The Role of Samarkand as a Center of Islamic Scholarship and Cultural Exchange in Medieval Uzbekistan. SciTePress. 2023, p. 1220–1224.

(8). Umuro H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik, Toshkent, A.Qodiriy nashriyoti, 2004, 264-bet.

(9). Vohidov R., Eshonqulov H. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. Toshkent, O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, 2006.

(1). Xusanov J.A. The formation of national press in Turkestan and Jadidism. Innovative Development in Educational Activities. 2025, vol. 4, Issue 1, p. 25–29.

Bekberganova Mariya Dosberganovna (Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat Pedagogika instituti “Qoraqalpoq adabiyoti” kafedrasi professori, filologiya fanlari nomzodi)

A.TAJIMURATOV – KO‘P QIRRALI ISTE’DOD EGASI

Annotatsiya. *Bu maqolada shoir va yozuvchi A.Tajimuratovning ijodi tahlil qilingan. Yozuvchi lirikasining va ijodiy uslubining o‘ziga xosligi tahlil qilingan. A.Tajimuratov sheriyatining mavzusi Vatan mavzusi, ota makonning go‘zalligi sherlarida lirizm, farzandlik muhabbat «Súyemen, seni Respublikam!» ("Sevaman seni, Respublikam"), «Aqdárya» ("Oqdaryo") «Aspantay batır» («Aspantay batır»), «Balalıǵımdı saǵınıp» ("Bolaligimni sog‘inib"), «Aydınlar» ("Oydinlar") va boshqa she’rlari tahlilga olingan. A.Tajimuratovning Orol dengiziga bag‘ishlab yozgan she’rlar turkumi, ulardagi Orol dengizining obrazi sho-irning poetik mahorati badiiy mazmunini anglatadi. A.Tajimuratovning ijodidagi sujetli lirikasi haqida so‘z yuritiladi. Shoirning «Sıńǵırlawıq» ("Singirlovchi") Sharq ertagi motivida yozilgan liro-epik asari tahlil qilinadi. Shuningdek, A.Tajimuratovning nasriy asarlari “Erkinlik samalı” ("Erkinlik shamoli"), “Ushırasıw’’’("Uchrashuv"), “Sarkoplı batır” ("Sarkopli botir), “Wákiller” ("Vakillar") “Ahay awılında” ("Ahay qishlog‘ida") asarlari tahlilga olinadi.*

Kalit so‘zlar: *badiiy obraz, mavzu, uslub, mahorat, badiiy xayol.*

А.ТАДЖИМУРАТОВ – ОБЛАДАТЕЛЬ МНОГОГРАННОГО ТАЛАНТА

Аннотация. *В данной статье анализируется творчество поэта и писателя А.Тажимуратова. Проанализированы особенности лирики и творческого стиля писателя. Тема поэзии А.Тажимуратова – тема Родины, красота родного края, лиризм в его стихах, сыновняя любовь. Проанализированы такие стихотворения, как «Сүйемен, сени Республикам!» ("Я люблю тебя, моя Респуб-*